

8. *Поспеловский Д.* На путях к рабочему праву [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sotsprof.ru/library/posp.html>.
9. Історія держави і права України : підручник. – У 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка ; кол. авторів : В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К. : Концерн Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. – Т. 1. – 656 с.
10. *Олійник О. М.* Розвиток робітничого законодавства та органів регулювання трудових відносин в період діяльності українських урядів (1917–1920 рр.) / О. М. Олійник // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. Сер. : Актуальні проблеми історії України. – 2013. – № 61. – С. 84-93. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vspriak_2013_61_15.pdf.
11. *Андрусишин Б. І.* Соціальні конфлікти в Україні: спроба ретроспективного аналізу / Б. І. Андрусишин // Сучасність. – 1994. – С. 83-93.
12. *Цесарський Ф. А.* Захисна функція профспілок, форми її реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Ф. А. Цесарський / Нац. юрид. акад. України. – Х., 2004. – 198 с.
13. *Андрусишин Б. І.* Робітничі політики українських урядів (1917–1920 рр.) : автореф. дис. ... доктора іст. наук. / Б. І. Андрусишин. – К., 1997. – 44 с.
14. *Дорошенко Д.* Ілюстрована історія України 1917–1923 рр. – Ужгород, 1930. – Т. 2. – С. 315.
15. Історія держави і права України : [підручник] / В. М. Іванов. – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
16. Історія держави і права України : підруч. – У 2-х т. / [А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький, О. Л. Копиленко та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – К. : Вид. Дім “Ін Юре”, 2003. – Т. 2. – 580 с.

***Соломинчук В. В.* Зарождение законодательства о профессиональных союзах на территории Украины.**

В статье рассмотрены особенности развития законодательства о профсоюзах на территории Украины с учетом существующего политико-правового устройства.

Ключевые слова: профессиональные союзы, правовое регулирование, социально-экономические права, рабочая политика

***Solominchuk V. V.* The origin legislation on trade unions in Ukraine.**

The article describes origin legislation on trade unions in the territory of Ukraine, taking into account existing political and legal system.

Keywords: trade unions, legal regulation, social and economic rights, labor policy.

УДК 94:[342.4:17](477)(092)"1710"

Огірко Р. С., Ярешко Д.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ ПИЛИПА ОРЛИКА

Визначальною особливістю морально-етичних засад української козацької держави за Конституцією Пилипа Орлика, яка цілком виділяє її з числа інших Конституцій, є її безумовно христоцентричний характер, коли взаємини держави і суспільства з Святим Богом і між собою та людьми передбачається вести перш за все на духовній, моральній основі, а сам козацький, суспільний і державний лад залишається демократичним, раціональним і нетеократичним.

Ключові слова: Святий Бог, Батьківщина, православна віра, Козацтво, єдність, мораль.

Зовнішня і фактологічна фабула визрівання, обґрунтування, написання і прийняття Конституції Пилипа Орлика [1], її явне і опосередковане авторство, її

практична обумовленість більш-менш висвітленні, проаналізовані і оцінені в різних аспектах: історичному, правовому, політологічному тощо. На жаль, із-за встановлених обмежень в об'ємі публікації ми не маємо можливості навести тут досить значну історіографію з огляду на значимість цієї Конституції, її глибокого і унікального юридичного змісту. Назвемо тільки найбільш відомі прізвища науковців-дослідників цієї Конституції: І. Борщак, О. Кресін, Б. Крупницький, О. Оглобин, В. Смолій, В. Степанков, О. Струкевич, В. Шевчук, Т. Чухліб та інші.

Очевидно, що ця, одна з перших у Європі, Конституція 1710 р. є результатом виникнення питомої по змісту і формі української демократичної козацької держави, що стало можливим лише завдяки перемозі козацької армії у Національно-визвольній війні українського народу 1648–1657 рр. проти політичного, національного, релігійного і соціального поневолення у Речі Посполитій. Наступні події, зовнішні і внутрішні обставини, що зумовлювали суперечності і невдачі українського державотворення і привели в кінцевому рахунку до поразки козацької держави не можуть розкрити, ні тим більше пояснити самі по собі об'єктивної необхідності розробки, прийняття і значення Конституції 1710 р. в історії України.

В політичній, правовій, історичній літературі питання духовної і морально-етичної обумовленості Конституції 1710 р. розглядалися лише у зв'язку з іншими проблемами. Наскільки нам відомо, окремо цей аспект змісту “Пактів і Законів...” в науковій літературі ні ким ще не досліджувалися.

Тому необхідним є звернення до аналізу внутрішніх духовних (релігійних) і морально-етичних основ цих процесів, які, як відомо, завжди є присутні в житті, і більше того, – є визначальними у всіх суспільно-значимих історичних подіях.

Головна моральна проблема, яку керівництву Війська Запорізького треба було розв'язати, була, як відповісти на військову поразку у війні з Московським царством, які цілі поставити і які шляхи їх досягнення запропонувати Війську і всій українській спільноті.

Духовна і світоглядна основи та Конституції 1710 р. та її політико-правовий зміст вказують, що козацька українська спільнота вийшла із цього випробування морально, психологічно і політично незломленою, навпаки, – здатною вперше за всі роки Національно-визвольної війни і української революції беззастережно об'єднатися, і цю свою моральну і політичну зрілість оформити і закріпити в документі вищої моральної і правової сили – “Пактах і Конституціях законів та вольностей Війська Запорозького”.

Запорукою цьому, безумовно, було почуття високої гідності та честі, жертвенної боротьби української козацької нації за свободу і незалежність від бруталного московського поневолення, а також історична підставність правоти і переконаності у необхідності такої боротьби.

Якщо застосувати цей підхід до аналізу морально-етичних засад Конституції 1710 р., то ми бачимо явний вибір її авторів християнського бачення всесвітньої історії взагалі і історії українського козацького народу.

“Господь дивний і незбагнений у судах своїх, милосердний у довготривалій терпеливості, праведний у карі, ... найсправедливішими терезами свого суду одні царства і народи підносить, а інші за гріхи й провини принижує... Отак і народ

козацький, давній та відважний, раніше званий Хозарським¹, спочатку підніс безсмертною славою, широкими володіннями та героїчними діями... Але пізніше за численні провини та гріхи піддав багатьом стражданням покараний народ Козацький, принизив його і ледве не знищив дощенту навіки”.

Цей уривок із преамбули Конституції 1710 р. свідчить про те, що її автори осмислили трагічні наслідки творення Козацької держави, причини її поразки і зробили висновок, що винний був сам суб'єкт державотворення – козацький народ. Звичайно, це лише одне із тлумачень, але текст говорить сам за себе.

З цього автор-історик Т. Чухліб робить висновок, що творці Конституції 1710 р. розглядали проект держави насамперед як творіння Бога. Це дуже дискусійна думка, оскільки, по-перше, ніде в тексті Конституції не має доказів цього, а по-друге, – дальніше цитування тексту Преамбули свідчить скоріше про протилежне. Ось початок Орликової Конституції: “Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, прославленого у Святій Трійці Господа Бога.

Нехай буде навічну славу і пам'ять Війська Запорозького і народу Руського”.

Тут явно йдеться не про матеріальний проект держави Бога, а про суто моральну, духовну, вознеслу, жертвенну і гідну посвяту української козацької держави Творцю без ніякої матеріальної винагороди – тільки слава і пам'ять Війська Запорозького і українського народу. І це не данина традиції чи формі тогочасного урочистого акту. Це сам дух Конституції Пилипа Орлика.

Саме це місце є морально-етичним і духовним осердям Конституції Пилипа Орлика, коли ім'ям Святого Бога перед Його Святим лицем для прославлення Святої Трійці Господа Бога українська нація проголошує свою державну єдність, національний і державний суверенітет. І якраз це робить “Пакти і Конституцію...” першою у світі цього періоду історії Конституцією.

Якщо порівняти морально-етичні основи інших Конституцій кінця XVIII століття США 1787 р. і Конституції Франції 1791 р., то вони принципово інші за змістом і орієнтовані лише на добробут та свободи і права людини.

З позицій тогочасної західноєвропейської раціоналістичної методології розуміння природи держави, у тому числі із позицій договірного походження держави, яка вже набирала силу, ця християнська основа Конституції Орлика видається нежиттєвим анахронізмом і теоретичною відсталістю, оскільки зрозуміло, що природа договірної держави повністю виключає ідею Божого її тлумачення.

На цей час у Європі в теоретичних концепціях ще з XVI ст. було здійснене відокремлення релігії від політики і звільнено останню від морально-релігійних і морально-правових обмежень. А в практичному відношенні це виявилось в тому, що у вже названих перших Конституціях кінця XVIII ст. ім'я Бога згадується лише в Конституції США 1787 р. і то, як такого, що не вміщується в хід історії, а в Конституції Франції 1791 р. – не згадується зовсім.

Закономірним продовженням цього послідовного християнського підходу до визначення логіки і вищого смислу світової і української історії і до визначення морально-етичних засад інших питань конституційного регулювання. Так, у статті

¹ Іншою назвою цієї теорії походження козацтва є так звана сарматська теорія, яка з часом стала однією з найбільш поширених державницьких теорій у Європі.

першій Конституції вирішуються питання статусу і місця православної віри і церкви в козацькій державі: “перший пункт нехай буде про Віру Православного Східного Обряду, якою колись відважний Козацький народ був просвітлений через хозарських князів від Константинопольського Апостольського престолу... Гетьман, коли наша Батьківщина буде звільнена від московського ярма, мусить сприяти поверненню її у підпорядкування первісній екзаршій владі Константинопольського Апостольського престолу”. Дана норма “Пактів і Конституції...” не виконана ще й сьогодні.

Особливо слід виділити багато моральних нюансів щодо регулювання вольностей, прав і свобод Війська Запорізького, які також є наскрізною морально-правовою категорією “Пактів і Конституцій...”, “Захист яких сам Бог, месник беззаконня, милостиво підтримав”.

Однією з цілей розробки і прийняття Конституції 1710 р. було, як сказано в преамбулі, “здійснити таку важливу справу, як виправлення і піднесення своїх принижених прав та вольностей”. Головний акцент в регулюванні цього ключового для статусу козацького стану інституту є виявлення, конкретизація хто (Московське царство, дехто з колишніх гетьманів, наслідуючи деспотичне московське правління), як і чому, були порушені давні козацькі права і вольності і як забезпечити їх справедливе поновлення.

Однією з наскрізних морально-етичних тем, які буквально пронизують весь текст Конституції Пилипа Орлика, є зовсім нове поняття політичного і правового дискурсу того часу – це поняття Батьківщини. Принаймні 21 раз воно у різних аспектах – моральному, політологічному, правовому вжито в різних статтях “Пактів і Конституцій...”.

Але, по суті, таке розуміння і себе, і суспільства, і народу, і держави є не початком, а певним завершенням тривалого нелегкого і суперечливого процесу формування нової особистості запорізького козака, і в цілому Війська Запорізького, і української національної спільноти. В основі цього процесу лежить принцип формування нового змісту козацької моралі, яка спочатку обмежувалася цінностями, звичаями і вірністю козацькому товариству як відокремленій корпоративній спільноті воїнів-лицарів. Пізніше, що дуже важливо, в період гетьманства Петра Сагайдачного було взято вагомий моральний рубіж у свідомості Запорозької Січі – турботу про єдність, непорушність, і головне, – про відповідальність за збереження і пошанування “православної святої Вселенської віри” і відповідно української православної церкви.

І ось майже через сто років після багатьох козацьких повстань за свої права і вольності, за православну віру через найактивнішу, точніше, – вирішальну участь у Національно-визвольній війні 1648–1657 рр. і українській революції, Запорізька Січ виступає невід’ємною частиною української народної спільноти, що є “нашою матір’ю Україною”, де встановлені принципово нові, на відміну від колишніх станових цінностей, привілеїв, прав і вольностей, принципи моралі.

Спостерігаємо більш-менш синхронізовану у часі і суті картину метаморфоз стану суспільств України і Європи. Якщо взяти європейський контекст аналізованих процесів, то бачимо, що поступово у надрах феодального суспільства з його наскрізною становістю і розмежованістю, а одночасно – ієрархічністю, і навпаки, – релігійно-церковним універсалізмом поступово набирають силу тенденції повсюдного руйнування цієї системи і початок формування осередків нової гомогенної

національно-територіальної спільноти, яку ми раніше назвали Батьківщиною.

Цей процес у Європі здійснювався перш за все через боротьбу і поборення станів, через змагання за домінування між світською і духовною (релігійною) владами, через боротьбу церкви з державою, часто через особливу роль у цьому процесі великих міст.

В Україні ж поняття Батьківщини і народної єдності із-за її перебування у міжцивілізаційному прикордонні і одночасно у колоніальній залежності, до того ж у потрібній розділеності між різними імперіями, цей процес проходив зовсім по іншій логіці: спочатку через неймовірну трагічність і неможливість захисту від регулярних татарських набігів, а пізніше через участь у постійних козацьких повстаннях за свої станові привілеї, права і свободи, але при незмінній постійній православній вірі у Триєдиного Господа Бога, що з часом привело до формування у селян і міщан ідеалу козака як людини вільної, господаря своєї долі і своєї власності.

У цей період у Європі загально визнаними підставами встановлення легітимної окремої влади володаря були або наявність династичної монархії, або – відповідно договір із сюзереном. Оскільки метою “козацького проекту” Пилипа Орлика була незалежна українська козацька держава, іншого виходу не було, як спертися на зовсім нову незвичну тенденцію становлення держави, що ґрунтується на ідеї Батьківщини і нового типу соціальної спільноти – нації.

Із ігнорування цієї, на той час, актуальної нової парадигми суспільного розвитку, пов’язані поважні недоліки, що є у “Пактах і Конституціях...”, обумовлені, як звичайно, об’єктивними і суб’єктивними причинами і щодо форми, і щодо змісту. Це стосується перш за все того, що були не усвідомлені, не продумані, і не закріплені морально-етичні і правові основи соціально-економічного підґрунтя козацького суспільного і державного ладу (право приватної власності на землю і право використання найманої праці тощо). Також відсутня сама ідея правового механізму гарантій прав і вольностей в державі. Але аналіз цього цілком виходить за рамки нашої теми дослідження.

Далі в Конституції 1710 р. ми бачимо, і це підкреслюється у науковій літературі, нетипові для феодального суспільства правові інститути: обов’язок Гетьмана дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог, щоб старшина не наважувалася пригноблювати свою домашню челядь і рядових (козаків) – ст. X. Звільнення вдов козаків, їхніх дружин та дітей-сиріт, козацькі господарства козаків, що перебувають на війні, звільнення від загальних повинностей і податків – ст. XI тощо.

Дійсно, ці норми не властиві феодальному суспільству саме тому, що в Україні де-факто згідно Конституції Орлика мала б розбудовуватись держава не феодальна, а повторимося – держава нового типу – національна держава, образним виразом якої є ідея Батьківщини – органічної духовно-релігійної, національної і соціальної єдності народу, влади і території.

Щодо цінності демократичних форм козацького самоврядування, що стали зразком для суспільного і державного устрою козацької держави, то як відомо, існує досить обґрунтована їх критика, що стала вже класикою. Козацька еліта Запорозької Січі органічно не мислила себе суто ієрархічною структурою на чолі з єдиновладним володарем, а тим більше – з повновладним монархом, а історично пізніше – і

абсолютним монархом. Це стало причиною не тільки окремих ексцесів і трагедій у більш ніж двохсотлітній на той час історії автономного і державницького статусу Війська Запорізького, але й чітко вираженою тенденцією до анархічних і охлократичних форм владарювання, що завдавали найбільших (навіть у порівнянні з ворогами України) втрат українській державності.

Основними аргументами В'ячеслава Липинського [5, с. 379-432] є ті, що дійсно у Європі саме інститут спадкового монарха відіграв основну роль у формуванні нації, її єдності і стабільності національної державності. І спроби Богдана Хмельницького при переході від автономії у рамках Речі Посполитої до незалежної держави спертися на започатковувану ним спадкову монархію були доцільними, як з точки погляду доктрини легітимації влади у феодальному суспільстві, так і рішення проблеми єдності козацького суспільного і державного ладу та інкорпорації Запорізької Січі як органічної частини єдиної козацької унітарної демократичної держави. Проте силою, як це успішно сталося в інших країнах, в Україні цього досягти не вдалося. Причини несприйняття інституту монархії в Україні потребують окремого аналізу, хоча тут варто звернути увагу на головне: статус володаря, як єдиновладного монарха завжди не є можливим без його перетворення на непомильного ідола і далі, – неминучої повноцінної сакралізації, що в умовах ментальної традиції “посипання голови новообраного кошового пилем” добитися було б дуже важко. Як показав досвід Богдана Хмельницького, – і неможливо.

Замість висновків (щоб не повторюватись) зазначимо, що стала вже історичним фактом цілком сподівана за наявної конституційної схильності шукати ідеальних духовних і морально-етичних засад для побудови суспільного і державного ладу незалежної України, тенденція до постійної, сказати б, “християнізації” українського конституціоналізму. Так, Конституція України 1996 р. у своїй преамбулі закріпила унікальну для нашого раціонального і оцифрованого світу конституційну засаду: Україна прагне будувати національну демократичну державу і суспільство “усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями”, що здається такою ж нежиттєвою максимомою, як і Орликове “Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, прославленого у Святій Трійці Господа Бога”. Але у вирішальний час, час доленосного вибору саме це звернення нації до названої максими стає невичерпним джерелом сили, енергії і прекрасної перемоги над нібито нездоланим ворогом. І не випадково кожен новий світанок на Майдані починався із Молитви до Всевишнього і Державного Гімну.

Ця тема по своєму несподівано яскраво висвітлює і нашу нинішню проблему перебігу п'ятої російсько-української війни, яку свого часу у незрівнянно гірших умовах теж вирішував Пилип Орлик, а саме, звільнення нашої Батьківщини від московської окупації.

Треба згодитись з висновком українського науковця Тараса Мошовського, що війна на Сході України виглядає не як громадянський конфлікт (що ми дуже добре знаємо) і навіть не як зіткнення російської (євразійської) та західної цивілізацій, а швидше як конфлікт двох моделей цивілізації православної: конфлікт морально-етичний, культурний, світоглядний, метафізичний [4, с. 109].

Використані джерела:

1. Ми тут покликаємось на переклад тексту “Пактів й Конституцій...” з оригіналу латинською мовою за виданням: “Пакти й Конституції...” / В кн. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. Історія української Конституції. – К., 1993. – С. 25-37.
2. Смолій В. А., Степанков В. С. Інститут влади в політичній системі України (середина – друга половина XVII ст.). / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К., 2014. – 244 с.
3. Чухліб Т. Ідеальна держава в Україні? Козацький проект 1710 р. / Т. Чухліб. – К., 2011.
4. Мошовський Т. Народження чи пробудження суб’єкта історії. В кн. Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій / Т. Мошовський. – Дон., 2015.
5. Терещенко Юрій. Скарби історичних традицій / Юрій Терещенко. – К., 2011.

Огірко Р. С., Ярешко Д. Морально-етические основы Украинского казаческого государства по Конституции Пилипа Орлика.

Определяющей особенностью морально-этических принципов украинского казацкого государства по Конституции Пилипа Орлика, которая полностью выделяет ее из числа других Конституций, является ее безусловно христоцентрический характер, когда взаимоотношения государства и общества со Святым Богом и между собой и людьми предусматривается вести прежде всего на духовной, моральной основе, а сам казацкий, общественный и государственный строй остается демократическим, рациональным и нетеократическим.

Ключевые слова: Святой Бог, Родина, православная вера, Казачество, единство, мораль.

Ogirco R., Yareshco D. Moral and ethical principles of Ukrainian Cossack State in the Pylyp Orlyk Constitution

By a determining feature morally ethics principles of the Ukrainian cossack state on Constitution of Pylyp Orlika, which fully selects it from a number other Constitutions, is it sure christocentric character, when mutual relations of the state and society with the Sainted God and between itself and it is foreseen to conduct people foremost on spiritual, moral basis, and a cossack, public and state line-up remains democratic, rational and untheocratic.

Keywords: Sainted God, Motherland, orthodox faith, the Cossacks, unity, moral.

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 329.286:34]:323.272

Макарова О. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ І РЕВОЛЮЦІЯ: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОЗВ’ЯЗКУ

У статті простежується зв’язок між низьким рівнем правової культури, правовим нігілізмом посадових осіб органів державної влади та розгортанням революції в державі. Аналізуються події революцій часів незалежної України та деяких революцій зарубіжних країн.

Ключові слова: правовий нігілізм, революційна ситуація, революція, правова культура.

Події кінця 2013 – початку 2014 років в Україні, військова агресія проти нашої держави, втрата контролю над частиною територій, загострення соціально-політичної, економічної ситуації в державі вимагає наукового підходу до оцінки стану та перспектив розвитку правової держави в Україні. На сьогоднішній день в нашій